

CHARLOTTE PERKINS GILMAN MAGYARORSZÁGON
– És ami mögötte van (Elvhűség és „elvhűtlenség” egy életműben)

DOI: 10.14232/tnteboks.1.2023.4

1. Bevezetés

Tanulmányom témája Charlotte Perkins Gilmannak (1860-1935), az amerikai feminizmus első hulláma ismert képviselőjének magyarországi megjelenése, beleértve budapesti látogatásait és műveinek magyar nyelvű kiadásait. Am mielőtt bemutatom Gilman pályájának magyar kapcsolódásait, röviden összefoglalom három legjelentősebb, feminista tételekből strukturált művének legfőbb állításait, amelyek azután budapesti előadásainak, illetve *A nő és a társadalom* lapba küldött írásainak sarokköveiként is szolgáltak. Végül kitérek egy különös következtetésre („elvhűtlenségre”), amely Gilman gondolkodásának éppúgy a sajátja volt, mint kora sok más gondolkodójának, Amerikában és Európában egyaránt.

2. Gilman feminizmusának néhány alapvetéséről

Gilman korának egyik legnagyobb hatású feminista gondolkodója és reformere volt, a nem-marxista szocialista feminizmus egyik legnagyobb hatású amerikai és nemzetközi szószólója. Páratlanul termékeny élete folyamán harminc könyvben – melyek közt vers- és elbeszélés-gyűjtemények, valamint regények éppúgy voltak, mint politikai, közgazdasági és filozófiai traktátusok – fogalmazta meg radikális gondolatait. Nevét a feminizmus második hulláma tette széles körben ismertté, elsősorban a *The Yellow Wallpaper* (1892)¹ című elbeszélése révén, amely a patriarchális hatalom elleni lázadás egyik legfontosabb XIX. századi dokumentumaként az amerikai irodalom klasszikusa lett. Feminista szépíróként történő kanonizációja hozadékaként sorra adták ki elbeszéléseit és regényeit, utóbbiak között a *Herland* (1915)² című utópisztikus látomást. Ezek mellett újryomták legjelentősebb *nonfiction* munkáit is, köztük az élete főművének tekintett *Women and Economics: A Study of the Economic Relation Between Men and Women as a Factor in Social Evolution* (1898)³ című nagyszabású elemzést és az *Our Androcentric Culture, or the Man-Made*

---

¹ Charlotte Perkins Gilman, „The Yellow Wallpaper,” in *The Yellow Wallpaper and Other Writings by Charlotte Perkins Gilman* (New York: Bantam Books, 1980), 1-20, magyarul: „A sárga tapéta,” in *Düledék palota: Klasszikus rémtörténetek*, szerk. Sárközy Bence, ford. Rakovszky Zsuzsa (Budapest: Magvető Kiadó, 2000), 287-309.

² Charlotte Perkins Gilman, *Herland* (Perth: Garcia and Kitzinger, 2019), magyarul: Nőország.

³ Charlotte Perkins Gilman, *Women and Economics: A Study of the Economic Relation Between Men and Women as a Factor in Social Evolution* (Boston: Small, Maynard and Co., 1898, <https://digital.library.upenn.edu/women/gilman/economics/economics.html>), magyarul:

World (191)⁴ című feminista értekezést. Az 1970-es évek óta több ezer kritikai kommentár született a feminizmus egyik radikális és progresszív úttörőjeként ünnepeelt Gilman műveiről – amit egyik kritikusa egy valóságos „gilmánia” bizonyítékaként ír le.⁵

Szépirodalmi munkái közül minden bizonnyal a patriarchális társadalom alternatíváját megjelítő *Herland* című feminista utópisztikus regény képviseli a legmaradandóbb értéket. A történetben három amerikai férfi utazik egy csak nők lakta országban, amelynek gazdasága és társadalma sajátosan küszöbölte ki a társadalmi igazságtalanságokat. Nőországban ugyanis csak nők élnek, akik férfiak nélkül is képesek élni, sőt szaporodni is, amennyiben egyszerűen teherbe esnek, amikor hatalmukba keríti őket az anyai érzés. Az anyaságot vallásos tisztelet övezi, de nukleáris család híján minden felnőtt a magáénak tekint minden gyermeket. Amikor pedig nem az anyai feladatok töltik ki a nők életét, akkor feltalálóként, mérnökként, tanárokként vagy kertészekként tevékenykedve az amerikaiaknál sokkal fejlettebb és sikeresebb gazdaságot építenek. A regény ekképp a fikció eszközeivel mond szigorú bírálatot a patriarchális viszonyokon alapuló amerikai (és európai) társadalomról és mutat be egy ideálisnak képzelt világot.

Charlotte Perkins Gilman⁶

A nő gazdasági helyzete: A férfi és nő közötti gazdasági viszonyról, mint a társadalmi evolúció tényezőjéről, ford. Schwimmer Rózsa (Budapest: Politzer-féle Könyvkiadóvállalat, 1906).

⁴ Charlotte Perkins Gilman, *Our Androcentric Culture, or the Man-Made World* (Teddington: Echo Library, 2009), magyarul: Androcentrikus kultúránk, avagy a férfi alkotta világ.

⁵ Judith A. Allen, *The Feminism of Charlotte Perkins Gilman: Sexualities, Histories, Progressivism* (Chicago: Chicago University Press, 2009), 327.

⁶ https://en.wikipedia.org/wiki/Charlotte_Perkins_Gilman#/media/File:Charlotte_Perkins_Gilman_c._1900.jpg.

A nő gazdasági helyzete feminista indíttatású közgazdasági traktátus, a radikális feminizmus talán első amerikai dokumentuma. Gilman már itt számos markáns tételt fogalmaz meg, mindenekelőtt azt a Mary Wollstonecraftra visszavezethető tézist, miszerint a társadalom nem nyújt egyenlő lehetőségeket nőknek és férfiaknak.⁷ Míg ugyanis a férfi szabadon aknázhatja ki képességeit, addig a nő számára csak a házasság adhat életkeretet. Míg a férfi önnön erejéből érheti el céljait, addig a nőnek a házasság marad az egyetlen lehetőség, amelyen keresztül megvalósulhat az, amire vágyik.

Az életbe lépő férfi előtt nyitva áll a világ. Tehetségeit használhatja, sőt használnia kell. ... Törekedhetik azzá lenni, a mivé lenni akar. Igyekezhetik megszerezni, a mit bírni kíván. ... A fiatal nő előtt, ha az életbe lép, ugyanaz a világ terül el. Benne ugyanazon az emberi erők, emberi kívánságok és vágyak működnek. De mindazt, a mit bírni, a mit tenni vágyik, egyetlenegy úton, egyetlen választás útján kell elérnie. ... szóval mindene csak egy keskeny arany karikán keresztül érhető el.⁸

Gilman hangsúlyozza továbbá, hogy a nőknek a férfiktól való gazdasági függése akadályozza a társadalom fejlődését. A nők alávetettsége többek között abban nyilvánul meg, hogy eltartásuk fejében vállalják férjük kiszolgáltatását; mindennek a legitimitását pedig a patriarchátus intézményei – elsősorban az állam és az egyház – teremtik meg. Javasolja, hogy az agglegényekhez hasonlóan legyen a nők számára is társadalmi stigmától mentes az egyedülálló életforma, azaz ha úgy kívánják, a nők is mentesülhessenek a nemi és szexuális tilalmaktól. Dicséri azokat a kortárs regényírókat, akik bemutatják, hogy a nőket „a gazdasági függéssel járó házasság önmegsemmisítésbe kergeti.”⁹ A darwini fejlődésemélet alapjairól bírálta a nők gazdasági és jogi függését, amely megakadályozza szellemi lehetőségeik kiteljesítését. A tanulásban és a munkában látja a női szubjektum teljes kibontakoztatásának útját, mely elvezet a függés felszámolásához.

A nő gazdasági helyzetének megváltozása, függő helyzetéből függetlenre való jutása magával fogja hozni otthoni érdekeinknek és munkáinknak alapos megváltozását is. Ez a változás az emberiségre nézve nagy haszonnal fog járni.¹⁰

Our Androcentric Culture, or the Man-Made World a címe annak a vékonyka könyvnek, amelyben Gilman azt vizsgálja, hogy a kultúra miként azonosította a férfival az embert, s ezzel miként zárta ki az ember kategóriájából a nőt, másodlagosnak vagy

---

⁷ Lásd Mary Wollstonecraft, *Vindication of the Rights of Woman* (Harmondsworth: Penguin, 1992), 197-8.

⁸ Charlotte Perkins Gilman, *A nő gazdasági helyzete*, 63.

⁹ Gilman, *A nő gazdasági helyzete*, 125.

¹⁰ Gilman, *A nő gazdasági helyzete*, 185.

alacsonyabb rendűnek téve meg a férfi mellett. Tétele illusztrációjaként rámutat, hogy még a nyelv is ezt a szemléletet erősíti: azt az elképzelést, miszerint az állatvilágban a hím testesíti meg a fajt, mutatja a szóhasználat – pl. *lion/lioness*, *leopard/leopardess* –, jelezve a nősténynek a faj altípusaként történő felfogását. A patriarchális kultúrákban hasonlóképp gondolkodnak az emberekről: ebben a felfogásban „a férfi az emberi megjelenítője, míg a nő a férfi egyfajta kísérője, alárendelt segítőtje, akire csak az embercsinálásban van elengedhetetlenül szükség.”¹¹ Itt is kifejti azt a wollstonecraft-i tételt, miszerint míg a férfi az egész világot birtokolja, addig a nő szférája az otthon.

A férfi szemében az egész világ az ő világa; az övé, mert férfi; és a nő világa az otthon világa, mert nő. Ez a szféra van számára előírva, melyet szigorúan behatárolnak tevékenységei és érdeklődései; a férfié mind az élet többi része; és nemcsak hogy az övé, de ragaszkodik is ahhoz, hogy azt az övének mondják.¹²

Az androcentrikus kultúra lényegét abban ragadja meg, hogy a különböző emberi tevékenységek mindegyikét „az egyik nem monopolizálta,” s míg „emberi munkának” nevezik ezeket, valójában férfimunkáról van szó.¹³ Vagyis Gilman már 1911-es írásában felfedte a *he* névmás, illetve a *man* főnév ún. „generikus” használatának félrevezető voltát. Mint később a feministák bebizonyították, a nyelvészek által generikusnak tételezett névmás és főnév valójában soha nem generikus, hiszen csak az egyik nemre utal, miközben kizárja a másikat. A politika terén is látványosan érvényesül az egyik fél dominanciája, írja, s a következő konklúziót fogalmazza meg: „Mindeneddig soha nem volt demokrácia, csak androkrácia.”¹⁴ Ez pedig éppen olyan egyoldalú, írja, mint ha ginokrácia lenne – azzal a különbséggel, hogy utóbbinak torz voltát mindenki rögtön látná.¹⁵

3. Gilman Budapesten

Budapesten kétszer járt. Először 1905-ös európai előadókörútja során, amikor is egy-egy napra érintette Londont, Amszterdamot és Rotterdambot, Drezdát, Buda-

---

¹¹ „man being held the human type; woman a sort of accompaniment and subordinate assistant, merely essential to the making of people.” Charlotte Perkins Gilman, *Our Androcentric Culture*, 8.

¹² „To the man, the whole world was his world; his because he was male; and the whole world of woman was the home; because she was female. She had her prescribed sphere, strictly limited to her feminine occupations and interests; he had all the rest of life; and not only so, but, having it, insisted on calling it male.” Gilman, *Our Androcentric Culture*, 9.

¹³ „man’s work,” Gilman, *Our Androcentric Culture*, 10.

¹⁴ „There has never been a democracy, so far – only an androcracy.” Gilman, *Our Androcentric Culture*, 75.

¹⁵ Gilman, *Our Androcentric Culture*, 76.

pestet, Bécset, Heidelberget, Mannheimet, Wiesbadent és Hamburgot.¹⁶ A magyar fővárosban egyetlen vasárnapot töltött, ám ennyi is elegendő volt ahhoz, hogy a magyar feministákkal, elsősorban a Bédy-Schwimmer Rózával való megismerkedésének köszönhetően a következő évben megjelenjen nagy műve, a *Women and Economics* magyarul, Bédy-Schwimmer fordításában. Ezt követően több írását is elküldte az 1907-ben induló, és Bédy-Schwimmer szerkesztésében megjelenő *A nő és a társadalom* című lapnak, köztük a „Házasság és válás” címűt. Ebben leírja, hogy a válások nagy számának oka az, hogy a házasság intézménye egyenlőtlennek tekintett felekre kidolgozott szerződésen alapul, amit a nők idővel megelégednek. Hangsúlyozza, hogy az „új házasság, az eszményi házasság” a két fél egyenlőségére kell hogy épüljön, és akkor működhet jól, ha házasuló felek kölcsönösen választják egymást: „a kölcsönös választás ... a lehető legtökéletesebb családi boldogságot biztosít[j]ja.”¹⁷

Másodszor a nagy nemzetközi női választójogi szervezet, az *International Women's Suffrage Alliance* (IWSA) hetedik kongresszusára érkezett Budapestre. Washington (1902), Berlin (1904), Koppenhága (1906), Amsterdam (1908), London (1909) és Stockholm (1900) után 1913-ban a „Nők Választójogi Világszövetsége,” ahogyan a magyar szervezők nevezték,¹⁸ Budapesten tartotta nagyszabású kongresszusát, amelyhez hasonlót – mint Acsády Judit írja – a háború miatt legközelebb csak 1920-ban rendeznek.¹⁹ Maga a tény, hogy ebben az évben Budapest kapta a szervezés jogát, a magyarországi feminizmus nemzetközi elismertségének bizonyítéka. A magyar kongresszus pedig 3000 részvevőjével és a megelőző rendezvényekhez képest két nappal hosszabb programmal látványosan felülmúlta a korábbiakat. 22 ország 240 delegátusa volt jelen, mellettük a magyar és a nemzetközi sajtó 230 képviselője. A kongresszus jelentőségét Budapest székesfőváros és a kormány egyaránt elismerte; nemcsak pénzadománnyal támogatták a rendezvényt, de magas szinten képviselték magukat a programokon: a megnyitón Jankovich Béla vallás- és közoktatási miniszter is felszólalt, csakúgy, mint Bárczy István, Budapest polgármestere, aki fényes fogadást is adott a kongresszus tagjai számára a Halászbástyán.²⁰

A budapesti előkészítő bizottság elnöke gróf Teleki Sándorné volt, társelnöke gróf Haller Györgyné, míg a gyakorlati munkát Bédy-Schwimmer Rózsa és Glücklich Vilma irányította. A szervezők a magyar nőjogi szervezetek és a nőügynek elkö-

---

¹⁶ Lásd erről Charlotte Perkins Gilman, *The Living of Charlotte Perkins Gilman* (Redditch: Read Books Ltd, 2011), 301.

¹⁷ Charlotte Perkins Gilman, „Házasság és válás,” *A nő és a társadalom* I, no. 1 (1907 április): 54.
¹⁸ „A kongresszus adataiból,” *A nő és a társadalom* 7, no. 7-8 (1913. július-augusztus), 129.

¹⁹ Acsády Judit, „Beszéljen a szívünk! Háborúellenes hangok a hazai és a nemzetközi nőmozgalomban az I. világháború idején,” *TNTeF* 5, no. 2 (2015), 8.

²⁰ Minderről lásd a következő cikkeket: „A kongresszus programja [sic],” *A nő és a társadalom* 7, no. 5 (1913. május): 89-91; „A kongresszus adataiból,” *A nő és a társadalom* 7, no. 7-8 (1913. július-augusztus): 129-130; és Bédy-Schwimmer Rózsa, „A kongresszus,” *A nő és a társadalom* 7, no. 9 (1913. szeptember): 145-146.

telezett hírességek közreműködését egyaránt elnyerték: Rényi Aladár nyitányt komponált a különleges alkalomra, melyet a megnyitón adtak elő, Ábrányi Emil pedig egy ódát írt, amelyet előbb magyarul szavalt el Jászai Mari, majd angolul Paulay Erzsi.

Jászai Mari dedikált portréja (magántulajdon)

A Magyar Feministák Egyesületének majd' minden „fiókja” részt vett az előkészítésben, kirándulásokat szerveztek Debrecenbe, Pécsre, Szegedre és Nagyváradra, ahol a helyi feministák vendéglátását élvezhette a nemzetközi gyülekezet. Szakmai látogatásokat tettek továbbá az állami gyermekvédelmi intézményekben, ahova az államvasutak által biztosított különvonatok szállították őket. A szervezők valóban mindent megtettek azért, hogy a vendégek jól érezzék magukat: a hivatalos program részét képező előadásokon túl budapesti sétakocsizás és dunai sétahajózás várta a delegátusokat, valamint operai díszelőadás, koncert és bankett a Vigadóban. Az előadások pedig változatos témájúak voltak, és a nőknek járó választójog mellett érintették többek között a nők többszintű oktatása, a női munka, a női tudósok, a női társadalmi reformerek, a család, a házasság, a prostitúció és a leánykereskedés kérdéseit. A szervezők és előadók – köztük Bedy-Schwimmer, Carrie Chapman-Catt, Ida Hasted Harper, Gilman és Szirmai Oszkárné – mind nagy elragadtatással számoltak be a kongresszusról, ám az összképet kissé árnyalják a helyi megfigyelők jelentései. Ezek magyar részről gyér érdeklődésről írtak, s megjegyezték, hogy

Magyarországon a női választójog „nem volt igazán tömegigény.”²¹ Ennek részben a női választójogot övező általános bizalmatlanság az oka az – mutat rá Kéri Katalin –, hogy a választójog nemcsak a választás jogát jelentette, hanem a választhatóság jogát is.²² Vagyis lehetővé tette volna a nők politikai pozícióba kerülését.

Gilman a Jane Addams által vezetett amerikai delegáció tagjaként vett részt a kongresszuson, melyen két előadást is tartott a majd' háromezres hallgatóságnak. Igazodva a kongresszus témapalettájának változatosságához, nem magáról a választójogról beszélt, hanem két szívéhez közel álló témáról: a pedagógus által átvett szülői szerepről és az újfajta házasságban megvalósítható újfajta anyaságról.

„Pedagógiai” előadásában a tanító nemes hivatását dicsérte, „az emberi élet legmagasabb célját” szolgáló tevékenységeként jelölve meg a tanító és a tanár munkáját. Mint kifejti, a tanítás az ember legmagasabb rendű tevékenysége, mert a fejlődését szolgálja. A szülő és a tanító együtt dolgozik a gyermek fejlődése érdekében; e közös tevékenység következtében „a tanítók is szülők társadalmi szempontból.” Pusztán annyi a különbség köztük, hogy míg a szülők elsősorban a gyermek „teste ápolásával” teljesítik hivatásukat, a pedagógusok értelmét ápolják.²³ Vagyis az ideális családban a gyermekért való felelősség nem korlátozódik a biológiai szülőre, hanem képzett szakember velük egyenrangú szerepet kap a pedagógus is. Mindezen túl az ideális család feltételeként egy másik egyenlőséget is hangsúlyoz, amelynek több területét említi: a két szülő közötti egyenlőséget, amely magában foglalja a férfi és a nő neveltetésének, valamint az apa és az anya között megoszló gyermeknevelési munka és figyelem egyenlőségét.

A nőmozgalom oda igyekszik fejleszteni az emberiséget, hogy minden gyermeknek két szülője legyen, ne – mint ma – csak egy egész és egy fél. A nőt intelligenca, életrevalóság tekintetében egyenlően kell nevelni a férfiakkal: ezáltal ép [sic] oly kevéssé válnak nőietlenek-ké, amily kevéssé a nevelés férfiatlanokká tette a férfiakat.²⁴

„Egy új világ új anyái” című előadásában a házasságról és az anyaságról alkotott felfogását ismertette (amelyről *A nő és a társadalom* induló számába küldött „Házasság és válás” című cikkében is írt, mint fent említettem). A nőmozgalom „biológiai alapjait” keresve elmondta, hogy míg az állatvilágban a nőstény és a hím „együtt küzd a létért,” addig a férfiak és a nők még szülőkként sem tudnak harmonikusan együttműködni. A nő nem dönthet szabadon arról, hogy ki lesz „gyermekei

²¹ Erről lásd Kéri Katalin, *Hölgyek napernyővel: Nők a dualizmus kori Magyarországon, 1867-1914* (Pécs: Pannónia Könyvek, 2008), 77-78.

²² Kéri, *Hölgyek napernyővel*, 78.

²³ Charlotte Perkins-Gilman [sic], „Pedagógiai előadás június 14-én,” *A nő és a társadalom* 7, no. 7-8 (1913), 130.

²⁴ Gilman, „Pedagógiai előadás,” 130.

számára a legalkalmasabb apa;” a férfiak választása pedig „nem az anyaság, hanem saját gyönyörűségük] szempontjából történik.” „Kultúránk férfikultúra; ez történeti fejlődés következménye” – állapítja meg –, amelynek során a férfi gyámoltalanná tette a nőt. „Általános baj” ez, írja, amely szélsőségesen nyilvánul meg a prostitúció jelenségében.²⁵ S bár Gilman nem mondja ki, de gondolatmenetének nyilvánvaló implikációja az, hogy az a házasság, amelyben a női munkáért a férj eltartja feleségét, szintén prostitúció, még ha annak a társadalom által szentesített formájáról is van szó. Ez az oka annak, hogy a nőmozgalom ellen leggyakrabban felhozott három bírálat közül – miszerint az újfajta házasságban kevesebb nő vállalja majd az anyaságot, a nők kevésbé fogják kiszolgáltatni a férfiakat, szintúgy kevésbé férjük vágyait – csak az első cáfolja. Vagyis míg igaztalan vádként mutatja be az anyaság „kerülését,” elfogadja, hogy „az új világ új anyái” változtatni fognak azon, hogy a házasság a férfiak „kiszolgáltatását” jelentse – „a férfi el fogja veszíteni a nőben kiszolgáltatóját,”²⁶ fogalmaz –, illetve hogy a házasság legyen a nők „fizetése” szolgálataikért. Az új anyák nemcsak gyermekeik apját fogják megválasztani, hanem anyaságuk időpontját is – sőt, akár arról is fognak tudni dönteni, hogy egyáltalán akarnak-e gyermeket.

A budapesti kongresszus szervezőinek küldött köszönőlevelében – melynek magyar fordítását Bedy-Schwimmer *A nő és a társadalom* hasábjain közölte – lelkesen dicsérte a körültekintő szervezőmunkát. Mint a legtöbb amerikai, bámulattal szól a soknyelvűség akadályainak leküzdéséről: „Magyarországon csoda volt az az óriási munka, amelylyel [sic] ezt a soknyelvű gyűlést készítették elő olyan országban, amelynek nyelve határain túl jóformán ismeretlen.”²⁷ Nemcsak a nemzetközi szakmai és személyes barátságok megerősödése miatt tartotta fontosnak a kongresszust, de a női választójog ügyének a magyaroknál tapasztalt széleskörű támogatása miatt is. „Vendégszeretetet gyakorolnak városok, kormányok, üzleti vállalatok; megvendégelik az ügyet, az eszmét éppen úgy, mint az egyéneket,”²⁸ írja. Elbűvölte a város szépsége, a történelem és a kultúra tapintható jelenléte:

Gyönyörűség volt magát a várost látni – a régi Buda sajtáságos szépségét, az új Pest teljesen modern fejlődését; a kettőnek bámulatraméltó egységét. Valamennyi meghívás közül a pálma a főváros estélyét illeti, amely a naplemente és holdfény mesés egymástutánját, a tornyok és tornyocskák, bástyák és várfalak, festői egyenruhák, nemzeti öltözetek, zene, szónoklatok, frissítő és görögtűz elbájoló

²⁵ Charlotte Perkins-Gilman [sic], „Egy új világ új anyái,” *A nő és a társadalom* 7, no. 7-8 (1913): 130.

²⁶ Gilman, „Egy új világ új anyái,” 131.

²⁷ Charlotte Perkins Gilman, „Egy nemzetközi kongresszus csodái,” *A nő és a társadalom* 7, no. 9 (1913 szeptember), 146.

²⁸ Gilman, „Egy nemzetközi kongresszus csodái,” 146.

egymásutánját mutatta a Halászbástyán. Ez meseországbeli jelenet volt, amelyet sohasem feledünk.²⁹

Sajnálatos, hogy az amerikai olvasóközönségnek írt visszaemlékezésében csak néhány mondatot szán ennek a látogatásnak a leírására, és csak általánosságban szól vendéglátói kedvességéről. Sajnálkozva vallja be, hogy már a nevükre nem emlékszik: „Bárcsak fel tudnám idézni mind a kedves és barátságos asszony nevét, akivel találkoztam,” írja.³⁰ Ez magyarázza, hogy az amerikai recepcióban lényegében nincs nyoma Gilman budapesti előadásainak.

4. Az árnyoldal

Míg a budapesti hallgatóság lelkesen ünnepelte Gilman progresszív nézeteit, minden bizonnyal rejtve maradt előttük gondolkodásának különös árnyoldala, nativizmus és rasszizmusa. A több műfajban megformált radikális feminista elvei ellenére ugyanis Gilman nem minden tekintetben mondható haladó liberális gondolkodónak. Írásai közt számos olyan cikket és levelet találhatunk, amelyekben a fehér felsőbbrendűség elkötelezett híveként mutatkozik meg, s amelyek – hogy egyik kritikusa kifejezését használjam – a „rasszizmus árnyát”³¹ vetítik rá. Sok más kortársával egyetemben Gilman is olyan gondolkodó volt, akinek a férfi és a nő egyenlőségéről való elképzelése nem követelt hasonló egalitarianista elveket más társadalmi viszonylatok terén.

Reformdarwinista és etnocentrista nézeteiből fakadóan hitt az „angolszász fehér faj” felsőbbrendűségében (sem mire nem volt büszkébb, mint arra, hogy apai ágon az új-angliai intellektuális elit ikonikus családját, a fehér felsőbbrendűséget valló Beechereket mondhatta felmenőinek³²), és mint Denise D. Knight részletesen beszámol erről elemzésében, hitt a „fajok” közti áthidalhatatlan különbségekért felelős, veleszületett „faji” karakterjegyekben.³³ Knight Susan S. Lansert idézi, aki szerint Gilmant olyan tágabb kultúrában kell értelmezni, amelyet „szinte megszállottan izgatott a ‘rassz’ mint a jellem alapját meghatározó tényező, és elszántan ragaszkodott a dél- és kelet-európaiak tömeges bevándorlása közepette megtartandó »árja« felsőbbrendűséghez.”³⁴ Új-angliai nativistaként fájalta a régi New York eltűnését, ahol az immár 7%-ra zsugorodott angolszász lakosság

---

²⁹ Gilman, „Egy nemzetközi kongresszus csodái,” 146.

³⁰ „If only I could recall the names of all the kind and friendly women I have met.” Gilman, *The Living of Charlotte Perkins Gilman*, 301.

³¹ „the Shadow of Racism,” Denise D. Knight, „Charlotte Perkins Gilman and the Shadow of Racism,” *American Literary Realism* 32, no. 2 (Winter 1999), 159.

³² Életrajzában erről részletesen ír: lásd *The Living of Charlotte Perkins Gilman*, 3-5.

³³ „innate racial characteristics,” Knight, „Charlotte Perkins Gilman and the Shadow of Racism,” 160.

³⁴ „obsessively reoccupied with race as the foundation of character, a culture desperate to maintain Aryan superiority in the face of massive immigrations from Southern and Eastern Europe,” Knight, „Charlotte Perkins Gilman and the Shadow of Racism,” 161.

kénytelen visszahúzódni bizonyos városrészekbe, mert a város más részeit a több százezer német, olasz és más etnikum vette birtokba; mi több, New York lakosságának egyharmada zsidó, panaszkodik.³⁵ Megkönnyebbülést érzett, amikor New Yorkból visszatérhetett Connecticutba, „megszabadulva ettől a förtelmes várostól – és a zsidóitól.”³⁶

Az összes nem angolszász „faj” közül az afroamerikaiakkal szemben volt a legelenségesebb. A lányának küldött egyik levelében például megemlíti, hogy vonatútja során két néger, nagyanya és unoka ült vele szemben, s mivel nem tudta volna elviselni az általuk kibocsátott hangokat, kénytelen volt másik kupét kérni.³⁷ Knight bemutatja Gilman egyik reklámrajzát is, amelyet a Kendall Szappangyár számára készített, s amelyen egy hangsúlyozott faji jegyekkel megrajzolt néger asszonyt ábrázolt mosónőként (amelyet később a cég fehér nőre váltott).³⁸

A „négerkérdés” megoldására írt 1908-as cikkében³⁹ (amely egyébként a tekintélyes szociológiai folyóiratban, az *American Journal of Sociology*-ban jelent meg) a szakmai nyilvánosság előtt foglalkozik ezzel a kérdéssel, és sajátos javaslattal áll elő. Három körülményt említ, amely sürgetővé teszi a probléma kezelését: a feketék alsóbbrendűsége, az a tény, hogy nem lehet őket visszaküldeni Afrikába (tehát nem lehet „megszabadulni” tőlük, mint fogalmaz), valamint a négerség önellátásra való képtelensége. Ezek kezelésére az afroamerikaiak begyűjtését javasolja: legyen minden városnak és megyének egy-egy „hadserege” (mind a maga rendfokozataival, címeivel, egyenruhájával, zászlójával, zenekarával és zenéjével⁴⁰), ahová kötelezően besorozzák a négereket, akiket így különböző munkákra tudnak kivezényelni. A férfiakat elsősorban mezőgazdasági feladatra kell fogni – hiszen erre a legalkalmasabbak⁴¹ –, míg a fekete nők számára minden bázison „háztartási szolgálata

³⁵ „7 per cent native born,” „One Third of the Inhabitants of New York are Jews,” Gilman, *The Living of Charlotte Perkins Gilman*, 316-317.

³⁶ „[would be free of] this hideous city – and its Jews,” idézi Knight, „Charlotte Perkins Gilman and the Shadow of Racism,” 167-168.

³⁷ „two negroes, [a] grandmother and g[rand]son ... making all manner of noises,” idézi Knight, „Charlotte Perkins Gilman and the Shadow of Racism,” 167.

³⁸ Knight, „Charlotte Perkins Gilman and the Shadow of Racism,” 165-166.

³⁹ Charlotte Perkins Gilman, „A Suggestion on the Negro Problem,” *American Journal of Sociology* 14, no. 1 (July 1908), 78-85.

⁴⁰ „The new army should have its uniforms, its decorations, its titles, its careful system of grading, its music and banners and impressive ceremonies,” Gilman, „A Suggestion on the Negro Problem,” 81.

⁴¹ „a large percentage of the Negro population is best suited to agricultural labor,” Gilman, „A Suggestion on the Negro Problem,” 81.

felkészítő iskolát” kell felállítani.⁴² Az alakulatok finanszírozását pedig a „rendes, önfenntartó, progresszív négerekre”⁴³ kell bízni.

Elgondolkodtató, hogy a nők egyenlőségét hirdető és egyenjogúságát követelő Gilman szét tudja választani a különböző egyenlőségeket: hogy a progresszív feminista gondolkodásában megfér egymás mellett az egalitarianizmus és a fehér szupremáciizmus, vagyis a nem szerinti egyenlőség és a „rassz” szerinti egyenlőtlenség. Ám az igazság az, hogy bár korunkban magától értetődőnek vesszük a rasszizmus és a szexizmus, valamint az ezekre a nézetekre adott ellenideológiák úgyszólván magától értetődő összefonódását, a XIX. században és a XX. század első évtizedeiben ez egyáltalán nem volt így. Az amerikai transzcendentalisták kivételes tágkeblűsége után – hiszen számukra szétválaszthatatlan volt az abolíció és a feminizmus, elvként és praxisként egyaránt – még a két mozgalom elkötelezett aktivistái sem voltak képesek elfogadni, hogy ügyeik egy töről fakadnak. Az abolícionista ezért nem hívták meg gyűléseikre a feministákat, a feministák ezért feledkeztek meg az abolícionistaokról hasonló alkalmakkor. Frederick Douglass ezt a helyzetet orvoslandó jelent meg – hívatlanul – az 1848-as Seneca Falls-i nagy női konvención, közös hadüzenetet küldve a rasszizmus és a szexizmus ellen, amikor is kijelentette (amit az általa szerkesztett lap, a *North Star* mottójaként is használt): „a jognak nincs neme; az igazságnak nincs bőrszíne; Isten mindannyiunk atyja, mind testvérek vagyunk.”⁴⁴ Sojourner Truth is ezért intézte nagyhatású szónoklatát az 1851-es, női jogokat követelő Ohio-i gyűléshez, azt panaszolva, hogy az amerikaiak csak bőrszínét látják, de nemét nem.

Nézzétek a karjaimat! Szántottam és ültettem és arattam velük, és nem volt férfi, ki megelőzött volna – hát én nem vagyok nő? Annnyit tudok dolgozni és enni – ha hozzájutok – , mint egy férfi – s az ostort is elviselem!! Hát én nem vagyok nő? Tizenhárom gyermeket szültem, s láthattam, hogyan adják el rabszolgának majd' mind-egyiket, s mikor anyai jajjal zokogtam, más nem hallott meg, csak Jézus – hát én nem vagyok nő?⁴⁵

---

⁴² „training school for domestic service,” Gilman, „A Suggestion on the Negro Problem,” 85.

⁴³ „the decent, progressive, self-supporting negroes,” Gilman, „A Suggestion on the Negro Problem,” 80.

⁴⁴ „Right is of no sex – Truth is of no color – God is the Father of us all, and we are all Brethren,” idézi C. James Trotman, *Frederick Douglass: A Biography* (Santa Barbara: Greenwood, 2011), 70.

⁴⁵ „Look at my arm! I have ploughed and planted, and gathered into barns, and no man could head me! And ain't I a woman? I could work as much and eat as much as a man – when I could get it – and bear the lash as well! And ain't I a woman? I have borne thirteen children, and seen most all sold off to slavery, and when I cried out with my mother's grief, none but Jesus heard me! And ain't I a woman?” Ford. a szerző. Sojourner Truth, “Ain't I

A helyzet Magyarországon sem volt jobb, bár itt a nők szavazati jogának kérdése más törésvonalak mellett osztotta meg a társadalmat. Még a leginkább haladónak tekinthető gondolkodók és aktivisták is úgy vélekedtek, hogy a különböző ügyek elsőbbséget élveznek a nők ügye előtt, s ekként ez alárendelhető más reform-ügyeknek, mint például a férfiak általános választójoga, a szegénység felszámolása vagy a család intézményének megerősítése. Csak a szociáldemokraták követelték egyszerre – mint Kéri Katalin leírja – az „általános, titkos és egyenlő szavazati jogot és a nők teljes egyenjogúsítását,”⁴⁶ ám más politikai erők más és más okból nem támogatták a női választójog kérdését. A keresztény szervezetek a család felbomlásától tartottak, a munkásmozgalom aktivistái jobboldali befolyást vizionáltak, a liberális demokraták pedig sürgősebbnek tartották a „férfiak választójogának általánossá tételét.”⁴⁷

Míndezeken túl van egy másik körülmény is, ami miatt gyakran a társadalmi reformok mellett elkötelezett, minden (egyéb) szempontból haladó szellemű férfiak sem támogatták a feministákat: ők a feminizmust személyes kérdésként (veszélyként?) fogták fel, s a feminista gondolkodásból fakadó esetleges életforma-váltás elijesztette őket. Kéri Katalin számos szerzőt említ, aki gyanakvóan írt pl. a „női hivatásról.”⁴⁸ A sok, mára már elfeledett név (Beniczky Irma, Szabó Richard, Csáky Albinné, Seltenreich Lócsei Emma, Mayer Béla, Tábori Róbert) között egy kiválóság is felbukkan, Ignotusé, akiről úgy tudtuk, hogy progresszív liberálisként a női egyenjogúság elkötelezett híve volt. Ám az „Emma asszony” álnév mögé rejtőző szerző mintha megjedjt volna Gilmannak *A nő gazdasági helyzete* című könyvében leírtaktól, itt is elsősorban a házimunkával kapcsolatos nézeteitől, és a dicséret lazúrja alatt valójában ízekre szedi a munkát. Egyrészt „sokban zseniálisnak” mondja a könyvet, másrészt unalmasnak és rosszul megírtnak.⁴⁹ A nők felsőbb oktatásában azt látja a fő veszélynek, hogy a művelt nők majd „utálni kezdik az eddigi munkamegosztás rendjén nekik kimért ... munkakört: a háztartásit s a nevelésit,” ami azt jelenti, hogy „nagyságos férfiuraknak” „új módokat és intézményeket” kell kitalálni a „tisztoztatásra,” a főzésre és a gyermekek ellátására.⁵⁰ Míndezzel Ignotus a férfiak felé is dob egy fricskát, ám a „nőemancipációért dolgozó nőimitátor,” ahogyan a kötet címe jelöli szerzőjét, a legjobb esetben is kétélű kritikát fogalmaz meg Gilman könyvéről, az angolszász szarkazmus jól ismert trópusa, a *backhanded compliment* szellemes formájában.

Talán a Gilman pályáját egészében megítélő utókor mégis igazat adhat Ignotusnak kétélű kritikája tekintetében, még ha az azóta napfényre került új ismeretek

---

a Woman?” *The Norton Anthology of Literature by Women*, szerk. Sandra M. Gilbert és Susan Gubar (New York: W. W. Norton and Co., 1985), 253.

⁴⁶ Kéri, *Hölgyek napernyővel*, 76.

⁴⁷ Kéri, *Hölgyek napernyővel*, 77.

⁴⁸ Kéri, *Hölgyek napernyővel*, 46-50.

⁴⁹ Ignotus, *Emma asszony levelei: Egy nőimitátor a nőemancipációért* (Budapest: Magvető, 1985), 272.

⁵⁰ Ignotus, *Emma asszony levelei*, 274-275.

birtokában mi mást kifogásolunk, ill. mást ítélünk is el, mint „Emma asszony,” ráadásul az ő könnyed szarkazmusa nélkül. Hiszen egyfelől elismeréssel kell szólnunk az úttörő szellemiségű művekről, a nők helyzetének mindenre kiterjedő, alapos elemzéseiről, a tudományos traktátusokról éppúgy, mint a téziseket a fikció eszközeivel olvasóközzelbe hozó szépirodalmi írásokról. Másfelől azonban elfogadhatatlannak tartjuk munkássága árnyoldalait, az angolszász lakosság felsőbbrendűségének biztos tudatát, a négerkérdés „megoldására” tett javaslatát, az afro-amerikaiaktól való fizikai undorát és a zsidókkal szemben érzett hasonló ellen-szenvét. Szintén elutasítandónak tartjuk azt, hogy minderről nyíltan írt és adott elő, és meg sem fordult a fejében, hogy ezek a nézetek nemcsak elfogadhatatlanok, de nem is kompatibilisek a nőemancipációról hirdetett elveivel, amelyek egész munkássága alapvetéseit alkották.

Gilman nyilvánvalóan nem volt egyedül nativista és rasszista nézeteivel korában. Ám az is tudható, hogy az amerikai alkotó értelmiség jelentős része nem osztotta ezt a felfogást, s szalonképtelennek bélyegezték a fehér szupremácizmus híveit. Mindennek ellenére nem gondolom, hogy Gilman saját korában is kifogásolt nézetei miatt teljes diszkreditálást érdemelne. Értékeljük tudományos objektivitással (az árnyoldalakkal egyetemben) az életmű egészét, miközben elismerésünk kizárólag Charlotte Perkins Gilman progresszív feminizmusának szól.

Bibliográfia

„A kongresszus programja.” [sic] *A nő és a társadalom* 7, no. 5 (1913. május): 89-91.

„A kongresszus adataiból.” *A nő és a társadalom* 7, no. 7-8 (1913. július-augusztus): 129-130.

Acsády Judit. „Beszéljen a szívünk! Háborúellenes hangok a hazai és a nemzetközi nőmozgalomban az I. világháború idején.” *TNTeF* 5, no. 2 (2015): 1-20.

Allen, Judith A. *The Feminism of Charlotte Perkins Gilman: Sexualities, Histories, Progressivism*. Chicago: Chicago University Press, 2009.

Bédy-Schwimmer Rózsa. „A kongresszus.” *A nő és a társadalom* 7, no. 9 (1913. szeptember): 145-146.

Gilman, Charlotte Perkins. *A nő gazdasági helyzete: A férfi és nő közötti gazdasági viszonyról, mint a társadalmi evolúció tényezőjéről*, ford. Schwimmer Rózsa. Budapest: Politzer-féle Könyvkiadóvállalat, 1906.

- Gilman, Charlotte Perkins. „A sárga tapéta.” In *Düledék palota: Klasszikus rémtörténetek*, szerk. Sárközy Bence, ford. Rakovszky Zsuzsa, 287-309. Budapest: Magvető, 2000.
- Gilman, Charlotte Perkins. „A Suggestion on the Negro Problem.” *American Journal of Sociology* 14, no. 1 (July 1908): 78-85.
- Gilman, Charlotte Perkins. „Egy nemzetközi kongresszus csodái.” *A nő és a társadalom* 7, no. 9 (1913. szeptember): 146-147.
- Gilman, Charlotte Perkins. „Egy új világ új anyái.” *A nő és a társadalom* 7, no. 7-8 (1913. július-augusztus): 130-131.
- Gilman, Charlotte Perkins. „Házasság és válás.” *A nő és a társadalom* 1, no. 1 (1907. április): 53-54.
- Gilman, Charlotte Perkins. *Herland*. Perth: Garcia and Kitzinger, 2019.
- Gilman, Charlotte Perkins. *Our Androcentric Culture, or the Man-Made World*. Teddington: Echo Library, 2009.
- Gilman, Charlotte Perkins. „Pedagógiai előadás június 14-én.” *A nő és a társadalom* 7, no. 7-8 (1913. július-augusztus): 130.
- Gilman, Charlotte Perkins. *The Living of Charlotte Perkins Gilman*. Redditch: Read Books Ltd, 2011.
- Gilman, Charlotte Perkins. „The Yellow Wallpaper.” In *The Yellow Wallpaper and Other Writings by Charlotte Perkins Gilman*, 1-20. New York: Bantam Books, 1980.
- Gilman, Charlotte Perkins. *Women and Economics: A Study of the Economic Relation Between Men and Women as a Factor in Social Evolution*. Boston: Small, Maynard and Co., 1898.
<https://digital.library.upenn.edu/women/gilman/economics/economics.html>.
- Ignotus. *Emma asszony levelei: Egy nőimitátor a nőemancipációért*. Budapest: Magvető, 1985.
- Kéri Katalin. *Hölgyek napernyővel: Nők a dualizmus-kori Magyarországon, 1867-1914*. Pécs: Pannónia Könyvek, 2008.
- Knight, Denise D. „Charlotte Perkins Gilman and the Shadow of Racism.” *American Literary Realism* 32, no. 2 (Winter 1999): 159-169.

Charlotte Perkins Gilman Magyarországon

- Trotman, C. James. *Frederick Douglass: A Biography*. Santa Barbara: Greenwood, 2011.
- Truth, Sojourner. "Ain't I a Woman?" *The Norton Anthology of Literature by Women*, szerk. Sandra M. Gilbert és Susan Gubar, 253. New York: W. W. Norton and Co., 1985.
- Wollstonecraft, Mary. *Vindication of the Rights of Woman*. Harmondsworth: Penguin, 1992. 197-8.